

Голямата „Малка“ икономика на Индия

Нако Стефанов

Резюме

Индия изгради своя успех през последните десетилетия въз основа на алтернативен модел за развитие, който може да се опише по следния начин:

- Растеж, дължащ се на значителни външни инвестиции в бизнеса, ориентирани към външни пазари;
- Използване на вътрешни ресурси, ориентирани към вътрешния пазар.

Това е успех, дължащ се на комбинацията от "голяма" и "малка" икономика. Това е модел на "смесена икономика", която не се разбира в традиционния смисъл като съставена от различни форми на собственост. Това е модел, основан на две различни структурни направления, всяко от които играе важна роля в социално-икономическата динамика на страната.

Първото направление на "външен растеж" е развитието на големи и средни предприятия в селското стопанство, промишлеността и услугите. То изразява брутните икономически показатели в редица сектори въз основа на износа; ориентирано е към външните пазари и до голяма степен използва чужди "външни" инвестиции.

Второто направление е "вътрешният растеж" чрез създаването на голям брой микро- и малки икономически единици. Това означава включване на голям брой бедни хора в икономическия живот и вследствие на това разширяване на вътрешния пазар. Направлението включва много малки ферми, занаятчии, дребни търговци, кредитни съюзи, кооперации и т.н. Това е "малката икономика". Известният английски изследовател на селската икономика Теодор Шанин говори за "експлоярна икономика", като подчертава, че това е икономика, която не принадлежи към двата традиционни полюса – държавата и пазарът.

Уникалността на Индия е, че малката икономика (експлоярната икономика – според Т. Шанин) по отношение на обема и стойността е не по-малка от големите и средните предприятия. В този случай малката икономика не се противопоставя на голямата икономика. Напротив, те са взаимно свързани и допълващи се: поради развитието на малка икономика големият бизнес бързо нараства. Днес е невъзможно да се отрече, че дребното производство има огромна икономическа мощ. "Малката икономика" се превърна в истински двигател на индийската икономика. В Индия тя често е наричана "народна икономика", "икономика, обърната към народа", или просто "икономика за обикновените хора". Но не можем ли да я наречем "икономика на справедливостта"?

Ключови термини: Малка икономика, Теодор Шанин, "експлоярна икономика", "вътрешен растеж" чрез микро- и малки икономически единици, малки селски стопанства, занаятчии, дребни търговци, кредитни съюзи, кооперации.

Въведение

През последните десетилетия ставаме свидетели на превръщането на Индия в глобален икономически гигант. Да, тя до ден днешен остава страна, където 70% живеят на село. А в селското стопанство на страната все още има големи

контрасти – големите и нерядко най-съвременни плантации са в непосредствена близост до стопанствата на дребни селяни, обработващи земята така, както са правили техните предци преди стотици години. Много са селяните, които имат малко или въобще нямат никаква земя. В повечето села няма електричество. По равнище на доход на човек от населението със своите 7 200 \$ тя заема едва 157 място в света.

Обаче Индия е на второ място на Земята по броя на живеещите в страната-субконтинент хора – 1, 280 милиарда. Това формира съвкупна стопанска мощ от най-значителна величина. През 2017 г. брутният вътрешен продукт (БВП) на Индия, изчислен по паритет на покупателната способност, е 9, 459 трилиона \$, с което заема 3-то място в света след КНР и САЩ. Едновременно с това години наред страната отбелязва високи темпове на икономически растеж: 2015 г. – 8.2%, 2016 г. – 7.1%, 2017 г. – 6.7%.¹.

Трябва да кажем, че въпреки горепосочените контрасти Индия демонстрира различни икономически постижения. Те са резултат от много фактори и процеси. От една страна в резултат на внедрения по целия свят глобалистичен неолиберален модел Индия стана бенефициент на значителни преки чужди инвестиции (ПЧИ). Те се увеличават особено след „Глобалната криза 2007 – 2008 г.“. Тогава чужди капитали, „изплашени“ от спада в икономиките на САЩ, Европа, Япония, Русия и т.н. търсят максимизация на печалбата чрез ускоряване на износа на производство в страни с ниска цена на работната ръка. Така, ако през 2006 г. преките чужди инвестиции (ПЧИ) в Индия са само 7.269 млрд \$, през 2007 г. са вече 25.228 млрд \$, а през 2008 г. са 43.406 млрд \$. Въпреки че след това следва лек спад, през 2015 г. се достига нов рекорд – ПЧИ в размер на 44.459 млрд \$².

Едновременно с това е нужно да се подчертае, че днес изключително сериозна роля в развитието на икономиката на Индия играе най-крупният индийски капитал. През последните десетилетия се наблюдава процесът на транснационализацията на гореспоменатия капитал. Т.е. той също става източник на износ на капитали. Сред олигополистичните индийски групи ще споменем най-големите такива, като „Тата“, оперираща в седем отрасли, Reliance Industries Limited – RIL (най-големия индийски холдинг, както и групата „Адитя Бирла“ (Aditya Birla Group) – мултинационален конгломерат.

Но достиженията на „Азиатския слон“, както понякога наричат тази страна, до голяма степен се постигат на основата на алтернативен модел на развитие. Същият може да се опише като „растеж, дължащ се на вътрешни ресурси и вътрешен пазар“. Или по-скоро като такъв, който комбинира "голямата" и "малката" икономики. Т.е. създаден е специфичен модел на „смесена икономика“, основана на две направления.

Алтернативният икономически модел на съвременна Индия

Като цяло за стопанския живот на Индия са характерни две основни направления. Първото направление е "външен растеж", базиран на развитието на най-едри, големи и средни предприятия в услугите, промишлеността и агроиндустрията, осигуряващи брутните икономически показатели в редица отрасли. Но съществува и второ направление – "вътрешен растеж". Същият се реализира чрез създаването на голям брой малкомащабно производство. То включва голям брой бедни хора в стопанското възпроизводство, в резултат на което не просто се създава заетост, а се формира и разширяване на вътрешния пазар. Тази област включва малки селски ферми, занаятчии, дребни търговци, малки производства, услуги, кредитни съюзи, кооперации и т.н. В тази т.нар. „малка икономика“ са включени стотици милиони хора, много от които се борят за оцеляване по трудов начин, като така участват в оформянето на икономическия потенциал на страната.

Това второ направление – „малката икономика“ – Small Scale Industries (SSI) играе значителна, голяма роля в стопанския живот на страната-субконтинент. Теодор Шанин³ нарича такъв тип стопанство "експлоярна икономика". Под този термин той разбира икономика, която не принадлежи на двата традиционни полюса – държавата и пазара, а представлява нещо трето, различно както от държавния, така и от частно-капиталистическия сектори.

Уникалността на Индия е, че малката или – ако използваме терминологията на Т.Шанин, експлоярната икономика, от гледна точка на обема и стойността на производството, е не по-маловажна от големия и средния бизнес. Присъства и друга важна характеристика – естествено със своите изключения, индийската „малка икономика“ не е в „антагонистични взаимодействия“ с „голямата икономика“. Тези стопански направления са взаимосвързани и допълващи се по много различни начини. развитието на „малката икономика“ води до растеж и на големия бизнес – бил той частно-капиталистически или държавен.

Корените на „малката икономика“ на Индия

Трябва да се спомене, че корените на това, което днес наричаме „малка икономика“, може да се намерят още в Древността на Индийския полуостров. Следва да се подчертае, че още тогава по земите на Индия в социално-икономически план присъства значителна многосекторност на стопанството, а именно:

- Съществуват самостоятелни и самодостатъчни общинно-патриархални структури, почти независещи от външни фактори и почти не взаимодействащи си със социалната среда извън тях;

- От друга страна, в различните държави, създавани в древно време, се формират т.нар. *азиатски* (назовавани също *политарни* или държавно-общинни) форми на социално-икономическа динамика. Те се характеризират със силен властови център (държавната власт), явяващ се собственик на обработваемата земя в лицето на стоящия начело ръководител на държавата. Тези земя е стопанисвана от самостоятелни селски общини със значително равнище на самодостатъчност. Но те са задължени да плащат на държавната власт ползването на обработваемата земя чрез трудова повинност и чрез отдаване на част от произведеното.

Постепенно в Средновековието се развива „азиатският феодализъм“ с неговата „двойна собственост“ на обработваемата земя. Но и в този случай селската община остава основна трудова единица. Наред с това присъства преплитане и налагане върху съсловните отношения в обществото на кастови такива. Общинно-кастовата структура разделя обществото и възпроизводствения процес на множество противостоящи една на друга и едновременно с това свързани помежду си с взаимни услуги и взаимозависимости общности.

Това определя неяснотата на съсловно-класовите отношения, например между феодалните собственици и общинните селяни, която система се допълва от отношения в общината между хора от висока каста и такива от ниска каста. В същото това време даже такива от висока каста си остават хора, които съществуват благодарение на собствения си труд. Едновременно с това се формира общинна върхушка, която през Средновековието се превръща в надобщинна низова опора на феодалната йерархия. А в определени случаи възниква и възраждаща се тук и там, и отново затихваща централизирана държавна йерархия. При всички гореизброени случаи ключова роля за общественото възпроизводство играе именно „малката икономика“, основана на традиционни патриархални и семейни ценности и родствени връзки.

Даже в условията на британското колониално владичество продължава да съществува многосекторност. В рамките на това владичество британските колониални анклави съществуват наред с различни други форми на обществено възпроизводство. А сред тях голяма роля играе именно „експолярното“ общинно селско стопанство.

През целия XX век напредъкът се разбира като създаване на голяма индустрия; Индия след получаването на независимост през 1947 г. започва да осъществява курс на индустриализация. Смята се, че подобна политика е начинът спешно да се реши проблемът с бедността на населението, като рецептата е заимствана от Съветския съюз. Индийското правителство, начело с Джавахарлал Неру, се стреми да построи т.нар. "индийски социалистически

модел на обществото", в основата на който са т.нар. „фабиански идеи“⁴. Водеща става ролята на държавата, ограничава се частният бизнес, упражнява се държавен контрол на ключови сектори от икономиката, осъществява се национализация на банките, въвеждат се национални петгодишни планове. Широкомащабната "стоманена индустриализация" започва още през 1956 г. с Втория петгодишен план.

Идеята е, че изпреварващото развитие на промишлеността, а още по-точно – тежката промишленост, би увеличило националното богатство. След което то да бъде преразпределено в полза на всички сектори на обществото и по този начин общото ниво на бедност да намалее. Но скоро става ясно, че никакво развитие на промишлеността не може да извади от състоянието на крайна нищета стотиците милиони бедняци в условията на започналия демографски взрив в страната, когато ежегодно населението в селските райони се увеличава с 12 – 15 милиона човека.

Още през 50-те години на XX век при тези специфични условия става очевидно, че развиващата се индустрия може да осигури работни места само за една малка част от нуждаещите се. Покупателната способност на селото остава ниска. Това забавя процеса на ускорена индустриализация поради липса на достатъчна маса потребители.

Тогава в ръководството на Индия осъзнават истината, че страната не може да се развива, без да се реши проблемът с бедността. Нужни са нови, вътрешни механизми за развитието на бедните територии и бедните слоеве на обществото, при което хората да бъдат включени в динамиката на общественото възпроизводство. Оттук започва възвръщането към социо-културните традиции. Става ясно, че развитието на икономиката на страната изисква два „локомотива“ – както „голямата“, но и „малката икономика“.

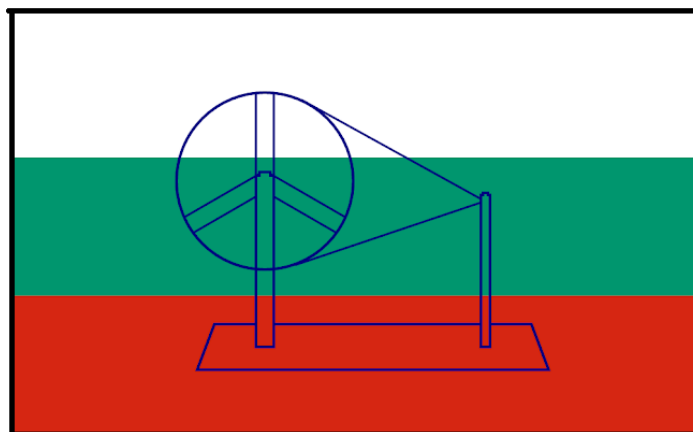
Наследството на Ганди

Идеите за „малката икономика“ стъпват и на идейно-културното наследство на бащата на съвременна независима Индия – Махатма Ганди⁵. По време на съпротивителната борба срещу британския колониализъм основното оръжие, което предлага и се използва от Махатма Ганди, е „Сатяграха“, т.е. идеята за ненасилствената борба срещу британското управление в страната. Част от тази съпротива е отказът да се купуват английски стоки, при което да се премине към самодостатъчност. За да даде пример на сънародниците си Ганди се научава да преде и да тъче, като до самата си смърт носи „кхади“, парче домашноизтъкан плат обвит около тялото.

Инициативата на Ганди е подхваната от неговите сънародници – в различни градове и селища се възсъздава домашното занаятчийско производство на

тъкани и дрехи, за да може успешно да се бойкотират английските платове и дрехи. Предачният чекрък и занаятчийското производство стават символ на съпротивата на индийците срещу британския империализъм.

През 1921 г. Махатма Ганди предлага триколюр от бяло, зелено и червено с изображение на чекрък в средата. Според Ганди червеното означава хиндуизма, зеленото – исляма, бялото – останалите религии на субконтинента. Чекръкът не е просто символ, а средство за икономически просперитет на индийците. Предложението, обаче, не е прието.⁶

Ганди предлага на знамето на Индийския национален конгрес/ИНК/ да бъде сложен предачен чекрък.

Друга най-значителна кампания за гражданско неподчинение по време на колониализма – „Солният марш“ (Salt March), осъществен от 12 март до 6 април 1930 г., има пряка връзка с възсъздаването на „малката икономика“. По това време британските власти в Индия въвеждат „данък върху солта“, при което е установен британски монопол върху солта и е забранен добивът на сол от местното население. В знак на протест Ганди и 70 негови съмишленици тръгват на поход до крайбрежието на Арабско море. Там те демонстративно изпаряват от морската вода сол.

По пътя те организират множество митинги. Доброволци на Индийския национален конгрес (ИНК) следят по време на демонстрациите и митингите да няма насилие и провокации. Англичаните подлагат на арест 60 000 участници в митингите. Стига се до стрелба „на месо“. Самият Ганди също е арестуван, което поражда кампания на масово неподчинение по цялата страна. Протестът е последван от милиони индийци, започнали сами да добиват сол.

Англичаните са принудени да освободят от затвора Ганди през 1921 г. и да започнат преговори с него. В резултат на тези преговори те пускат всички политически затворници, отказват се от монопола върху солта, отменят „солния данък“ и признават ИНК за политическа партия, имаща право да води политическа дейност с цел независимостта на страната.

Ганди със своите 70 съмишленици тръгват на „Солен марш“.

Ганди мечтае хората да могат да живеят в своите села, като създават малко производство на основни средства за живот – храна и дрехи, като по този начин се самоосигуряват и постигат високо равнище на самодостатъчност. Той предлага т.нар. „Панчаяти Радж“⁷, т.е. система за обществено устройство, която се състои от хиляди самоуправляващи се селища. Тясна икономическа основа трябва да станат малките производства, тъй като те предлагат възможност за пълна заетост, но и за устойчиво развитие на селските общности.

Трябва да се каже, че идеите на Махатма Ганди започват да се реализират преди обявяването на независимостта на Индия. Още през 1946 г. в страната се създават 138 хиляди кооператива. Но не бива да се забравя, че Ганди е атакуван от част от индийския политически елит за тези си идеи, които са обявявани за архаични, противопоставящи се на социално-техническия прогрес.

Правителството на Джавахарлал Неру, обаче, осъзнаващо, че няма възможност за увеличаване на заетостта в създаваната нова промишленост, още в първия петгодишен план (1951 – 1956 г.) залага цели, свързани не само с промишленост, енергетика и комуникации, но и такива, които са насочени към селското стопанство и иригацията на обработваемата земя, както и към развитието на малки форми на производство.

Още през през 40-те години се създават пилотни проекти в няколко щата, имащи за цел развитието на териториите в посока към ликвидация на бедността и формиране на дребни самодостатъчни стопанства:

- През 1947 г. такъв проект е осъществен в окръг Етавах, щат Уттар Прадеш;
- През 1948 г. подобен проект е реализиран в Нилокхери, щат Харяна;
- Инициирани са масовите движения Бхудан и Грамдан.

Джавахарлал Неру – първият министър-председател на независима Индия – ляво, и Махатма Ганди – ръководителят на движението за независимост – вдясно.

През 50-те години правителството започва реформи, при които едрите земевладелци са лишени на 60% от принадлежащата им селскостопанска земя в полза на селската беднота. Стотици милиони получават малки участъци земя с размер до 2 акра. Въпреки това около 20% от селските домакинства остават без собствена земя.

Реалните стъпки по развитие на „малката икономика“ в Индия

През 1952 г. стартира проектът Програма за развитие на местните общности (CDP – Community development programme). Създадени са единици за развитие, при което всяка такава единица се състои от стотици села. Към началото на 60-те години са формирани 5265 селски териториални единици. На ниво щат са създадени специални служби за ръководство на териториалните единици. Тези служби са на подчинение на Плановата комисия в Делхи.

Резултатите от тази програма се оказват по-ниски от очакваното. Това води до търсене на причините за тази ситуация. Формиран е специален комитет начело с Балвантрай Мехта (1900–1965; втори главен министър на щата Гуджарат, наричан още архитект на „Панчаяти Радж“). Комитетът стига до заключението, че проблемът е в централизираното управление. Не трябва да се спускат „отгоре“ готови решения, за да се формират инициативни хора, а е нужно да се създадат възможности хората да решават сами.

През 1957 г. стартира въвеждането на система на местно самоуправление на три равнища. Традиционно „Панчаяти Радж“ е събрание на старейшините, т.е. на уважавани възрастни хора на общността, които са решавали проблеми, възникнали в общността или във взаимоотношенията ѝ с други общности.

Именно Балвантрай Мехта предлага да се създаде система на такива съвети, избирани от общността на три равнища.

Динамиката, обаче, на създаване на такова местно самоуправление се оказва бавна и затруднена. В някои щати създаването на местните съвети продължава с десетилетия. Но така или иначе процесът започва. През 1958 г. Националният съвет за развитие на Индия обявява, че има две основни сили, преобразяващи селата: селските „панчаяти“ и кооперативите. Държавната власт е длъжна по всякакъв начин да съдейства за тяхното развитие.

Развитието на кооперативния сектор в Индия

През 1963 г. правителството създава Националната корпорация за развитие на кооперациите (National Cooperative Development Corporation /NCDC/), т.е. корпорация, отговаряща за разработката, стартирането, и финансирането на програми за развитието на кооперациите на всякакви равнища по цялата страна. Тази държавна структура, която е към Министерството на селското стопанство и благосъстоянието на селяните, осъществява множество проекти за развитието на кооперативния сектор. Несъмнено тази корпорация се среща с множество трудности, съпротива и спадове в сектора. Но факт е това, че през 80-те години на ХХ век Индия става не просто най-голямата кооперативна страна в света, но кооперациите дават възможност на милиони индийци да излязат от състоянието на отчайваща бедност и нищета.

В Индия през 2012 г. са регистрирани повече от 610 хиляди кооперации с 250 милиона човека имащи дял в активите на кооперациите. Кооперациите са във всеки сектор на индийската икономика, например:

- **Селски кооперации** в областта на преработката на селскостопански суровини – голямата част от кооперациите са в селските местности на страната, което не означава, че те се занимават само и единствено със селско стопанство. През 2012 г. в Индия работят 116 000 кооперации, чиято дейност е преработка на селскостопански суровини. В тях са включени над 6 милиона човека, участващи в собствеността на активите на тези стопански единици. Преработката на селскостопански суровини се счита за ключово направление предвид това, че именно обработката на плодове и зеленчуци дава възможност да се получи добавена стойност, поради което държавата активно поддържа такива производства;
- **Млечни кооперации.** В Индия има повече от 144 хиляди млечни кооперации с около 14.5 милиона човека, имащи дял в техните активи. Тези кооперации притежават стадо от близо 500 милиона глави. Именно кооперациите дават възможност на страната-субконтинент да стане най-

големия производител на мляко в света. Този огромен сектор е пример за целенасочено "отглеждане" на дребни производители.

Правителството на Индия е успяло да превърне опита на успешните млечни кооперации в модел на развитие и да създаде редица програми. Най-мощната от тях е наречена „Операция "Наводнение" (Flood)“ и стартира през 1970 г. Това е проект на Индийския национален борд за развитие на млечните продукти (National Dairy Development Board – NDDB)⁸. Това е най-голямата в света програма за разработване на млечни продукти. Проектът превръща Индия от страна с недостиг на мляко в най-големия производител на мляко в света. Тя надминава САЩ през 1998 г. Произвежда около 17% от световното производство през 2010 – 2011 г. За период от 30 години благодарение на този проект се увеличава добивът на мляко на човек от населението. Производството на мляко в Индия става най-големия самостоятелен генератор на заетост в селските райони. През 1969 г. Индия произвежда 31 милиона тона мляко годишно, а през 2003 – 2004 г. – вече 86,4 милиона тона.⁹

- **Кооперации по производство на захар.** Кооперациите в Индия произвеждат около 60% от цялата захар, добивана в страната. Те изграждат съвременни преработвателни производства. Териториите около тези предприятия се развиват активно: възникват модерни пътища, училища, медицински центрове, социални центрове. В цялата верига на производство на захар участват 5,8 милиона души. От дълго време съществува закон, който позволява на захарните заводи да бъдат държавни или кооперативни;
- **Маркетингови кооперации.** В Индия съществува комплексна мрежа от т.нар.маркетингови кооперации. Става дума за кооперации, ангажирани в областта на маркетинга, т.е. проучвания на потребители и доставчици, и реализация на пазара на продукти на стоки като плодове и зеленчуци, суров памук, тютюн, ядки, кокосови орехи, захарна тръстика, гума, кокос, чай, кафе и други. През 2012 г. има над 12 хиляди такива кооперации с общ брой на членовете – повече от 6 милиона души. Особено активно маркетинговите кооперации се развиват малко преди присъединяването на Индия към Световната търговска организация (СТО), когато страната трябва да премахне ограниченията върху вноса на широк спектър от продукти. Развитието на маркетинговите кооперации позволява на Индия да не губи своя вътрешен пазар. Маркетинговите кооперации се занимават също така с обучение на производителите, обединяване на горните в асоциации, подготовка на маркетингови специалисти, създаване на логистични мрежи и други.¹⁰

- **Кооперации по производство на торове.** Кооперациите активно участват не само в производството на торове, но и в тяхната реализация на пазара. Затова те са обединени в кооперативни федерации. Две такива структури – Indian Farmers Fertiliser Cooperative (IFFCO) и Krishak Bharati Cooperative (KRIBHCO), произвеждат 25% от всички азотни и фосфорни торове и задоволяват 36% от търсенето. Кооперациите използват модерни информационни технологии, модернизират производството, успешно се конкурират с частни компании, включително много големи.¹¹

Сътрудник на IFFCO съветва индийски селяни във връзка с употребата на торове ¹²

- **Кооперативни банки.** Кооперативният сектор формира по-голямата част от банковата система на Индия. В страната функционират 26 държавни, 25 частни, 43 чужди, 56 регионални селски, 1589 градски кооперативни и 93550 селски кооперативни банки. Кооперативният сектор в банковата сфера търпи най-динамично развитие. В рамките на иницирираната от министър председателя на Индия Нарендра Моди национална програма за финансова интеграция (Pradhan Mantri Jan Dhan Yojna – PMJDY), на основата на която до 27 юни 2018 г. са открити над 31 крора, т.е. 318 милиона банкови сметки с над 792 милиарда рупии (12 милиарда щатски долара), като са издадени над 245 милиона RuPay дебитни карти¹³. Една значителна част от тези сметки са депозирани по схемата на селските кооперативни банки.

Въпреки че опозицията силно критикува тази схема, на практика се създава механизъм, който позволява на милиони хора да се измъкват от бедността, като осигуряват икономическия растеж на своята страна.

- **Други видове кооперации.** В Индия съществуват и различни други видове кооперации, а именно: Потребителски кооперации с 6.5 милиона члена, 17 000 иригационни кооперации с над 1 милиона члена, 15 000 риболовни кооперации с 2 милиона члена, 4 000 птицеразвъдни кооперации с 0,5 милиона члена, 40 000 строителни кооперации с 2,5 милиона члена, 8 000 транспортни кооперации със 150 хиляди члена.

През последните години започват да се появяват нови и необичайни кооперации, които да отговарят на нуждите на населението в отделните области: кооперативна болница, кооперативни учебни центрове и училища (1,3 милиона учащи се годишно от 2012 г. насам), "електрически" кооперации, които предоставят електроенергия на своите членове и други¹⁴.

Други форми на „експлоярната икономика“ и нейният дял в икономиката на Индия

„Малките производства“ в Индия са тясно свързани с кооперациите, но трябва да се отбележи, че съществуват значителен брой малки производства, които не са кооперации, а представляват семейни и малки частни форми на предприемаческа и стопанска дейност. В своята съвкупност те формират това, което – използвайки термина на Т.Шанин, наричаме „експлоярна икономика“. Трябва да подчертаем, че именно „малката икономика“ формира най-голям дял от заетостта в „Азиатския слон“. През 2007 г. заетите са 58,5 млн, 2008 г. – 62,6 млн, 2009 г. – 65,9 млн, 2010 г. – 69,5 млн, 2011 г. – 73,2 милиона¹⁵.

В горния тип стопанства може да се срещнат както високотехнологични предприятия, така и такива с традиционни технологии. В Индия „експоненциалната икономика“ често се обозначава с "основа" и "ключов фактор" в националната икономическа динамика. През първото десетилетие на ХХI век малките производствени единици формират 17% от БВП, произвеждат 45% от цялата промишлена продукция и осигуряват 40% от износа. Растежът на този сектор в продължение на десетилетия надхвърля темповете на растеж на икономиката като цяло. Броят на малките предприятия постоянно се увеличават: за 2007 г. – 26 млн, а през 2011 г. – 31 милиона¹⁶.

Държавата и „експлоярната икономика“

Както вече стана дума за това, още в първия петгодишен план (1951–1956 г.) се залага формирането на мрежа от малки производства. През 1956 г. се приема постановление, засягащо т.нар. "селски производства" (village industries), т.е. предприятия, произвеждащи стоки или оказващи услуги на основата на оборудване, задвижвано от човешка сила без използване на други външни източници на енергия. На такива предприятия се свалят ограниченията

за брой на заетите. Но се формулират пределни норми за капиталовложения до 100 хиляди рупии в равнинните местности и 150 хиляди рупии в планинските.

Във времето държавата осъществява редица мерки в подкрепа на „малката икономика“:

- Осигуряване на определени отрасли само за „малките предприятия“;
- Резервиране на определени категории стоки за дребните производства;
- Участие в обучението на персонала за малките индустрии;
- Държавни поръчки за продукти на „малката икономика“;
- Отдаване под наем на помещения за дребни производители на ниски цени;
- Финансови помощи за малките предприятия отпускани по линия на държавата.

През 1991 г. в Индия започва процес на либерализация и пазарни реформи, т.е. внедряване на неолиберален модел на функциониране на икономиката. Трябва да се каже, обаче, че либералните реформи в страната се осъществяват много предпазливо. Правителството предприема решителни мерки за подпомагане на хората от "малката икономика" да се приспособят към пазарните условия, тъй като предприятията на „малката икономика“ се нуждаят от защита, поне в първите етапи на пазарното реформиране.

Първите стъпки в тази посока са направени още през 1991 г. Така например се усилват позициите на „Панчаяти“-те, т.е. споменатите по-горе органи на местното самоуправление. Те получават значителна автономия. За тази цел е подготвен отделен закон през 1992 г., както и изменения в Конституцията. Въпреки силния натиск от про-неолиберални кръгове, правителството не отменя мерките за подкрепа на „малката икономика“. За малките предприятия е резервирано производството на повече от 800 продукта. Обаче след време, когато адаптацията на малките индустрии се е извършила относително успешно в края на 90-те години на XX век, списъкът е намален до 14 позиции.

Активно се работи за самоорганизацията на малките производители и кооперациите. Съдейства се за това да се създадат мощни асоциации и мрежи – както на местно ниво, така и на щатско, и на национално ниво, които да обединяват различни отраслеви групи от малки предприятия. През годините започва работа по създаването на взаимосвързани производствени вериги или малки местни клъстъри от „малки производства“, така че те да имат възможност да влияят на пазара и да се конкурират ефективно с големите компании.

Следва да се отбележи, че непрекъснато се работи за промяна на формите за подкрепа за малката икономика. През 1999 г. е създадено отделно министерство за малките предприятия и селските райони. Две години по-късно

то е разделено на две министерства, но през 2007 г. цялата работа с малките производители от всички видове отново е събрана в едно единствено Министерство на микро-, малките и средните предприятия, на което са подчинени редица агенции и програми.

Правителството активно разработва нови форми на финансова подкрепа, като предостави на дребните производители и кооперативи благоприятни схеми за отпускане на заеми, както и такива за погасяване на заеми и консултантски програми. През 2006 г. е приет „Закон за развитието на микро-, малките и средни предприятия“. Според този закон на малките производители се предоставят различни предимства при обществените поръчки, както и най-благоприятни схеми за финансиране.

Днес продължава политиката на държавна подкрепа за „малката икономика“. През 2018 г. правителството одобри ново определение за микро-, малки и средни предприятия:

- Микропредприятия са тези с приходи до Rs 5 Crore¹⁷;
- Малки предприятия са тези с приходи от Rs 5 crore до Rs 75 Crore, т.е. от 50 млн до 750 млн рупии;
- Средно предприятие представя бизнес с приходи от Rs 75 crore до Rs 250 crore, т.е. от 750 млн до 1 млрд 250 млн рупии.¹⁸

Новата категоризация се основава на годишните приходи и заменя досегашното определение, което се основава на инвестициите в машини и съоръжения. Очаква се това да подобри лекотата на развиване на бизнес и да отмени ненужните проверки от страна на властите. С въвеждането на GST¹⁹ данните за продажбите може да бъдат изтеглени от GST мрежата..

Други стъпки, предприети за подкрепа на микро-, малките и средни предприятия включват:

- Намалване на корпоративния данък от 30% на 25% за микро-, малки и средни предприятия (ММСП);
- Увеличаване на периода на погасяването на заеми за микро-, малки и средни предприятия от 90 дни до 180 дни

Съгласно правилата на правителството, не е необходимо да се придобива лиценз от държавата или от централното правителство, за да се създаде малък бизнес навсякъде в Индия. Нужно е само да се регистрира малкият бизнес. Регистрацията на дребен бизнес в Държавната дирекция или при комисаря по индустриите се улеснява при подаването на молба за финансова помощ от държавните органи като Министерството на индустрията. Днес Държавната финансова корпорация и други търговски банки предлагат средносрочни и дългосрочни заеми за ММСП. Националната корпорация за малките

предприятия също е държавен орган, който подпомага малките предприятия като предоставя финансова помощ при покупката или вземането на лизинг на машини и оборудване.

Правителството също така облекчава правилата и регламентите, за да могат ММСП да се възползват от такива предимства като:

- Намаление на митата при внос по различни избрани позиции;
- Благоприятна схема за кредитна гаранция;
- Възстановяване на разходите по сертификация при внедряването на системата по управление на качеството на основата на ISO 9001;
- Други.

Правителството се стреми усилено да насърчава малките индустрии, като обявява различни промоционални схеми. Първата и най-важна стъпка на правителството в тази посока е да обяви данъчни облекчения и освобождаване от косвени данъци. Важна помощ в това отношение е политиката по рехабилитация на ММСП. Резервната банка на Индия формира комисия през 2000 г., оглавявана от председателя на Индийската банкова асоциация, която да се занимава с въпроса за оздравяването на „болни малки предприятия“. Тази комисия поема и задачата да оказва съдействие при маркетинга чрез Националната корпорация за малки предприятия, като предоставя средства по линия на фондовете за повишаване на технологиите, формиране на „търговска марка“, насърчаване по внедряване на най-добрите стандарти за качество и сертифициране по ISO 9001.

Правителството също така съдейства на собствениците на малки предприятия да обединяват ресурсите си с ресурсите на правителството, както и да създават силни партньорства в областта на научноизследователската и развойната дейност, за да отговорят на глобалното предизвикателство²⁰.

Резултатът на държавната поддръжка е нарастването на броя на малките предприятия. В началото на 90-те години на XX век, когато стартират либерализацията и пазарните реформи в Индия, малките предприятия са около 7 млн фирми, в които работят повече от 17 млн човека. През 2001 – 2002 г. фирмите са вече 10,5 млн с 24 млн работни места, а през 2011 – 2012 г. са 32 млн със 77 млн работници²¹.

„Плодовете на „малката икономика“

Пълният списък на продуктите, произвеждани от ММСП, включва повече от 6 хиляди артикула. От тях 14.26% са храни и напитки, 13.67% – облекло, 8.96% – метални изделия, 8.46% – ремонт и поддръжка на лични вещи, както и търговия на дребно, 6,78% – производство на платове, 6.36% – изготвяне на

мебели, 4.66% – направа на различни съоръжения 3,77% – добив на минерални продукти, 3,72% – ремонт и поддръжка на превозни средства, 3.53% – обработка на дърво и производство на стоки от дърво, 25.82% – други стоки и услуги²².

Малките предприятия са много динамични и гъвкави. Те бързо усвояват новите тенденции в икономиката, науката и технологиите и бързо реагират на тях. Значителна част от предприятията в информационните технологии (ИТ индустрията) в Индия са малки предприятия. Днес е невъзможно да се отрече, че дребното производство има огромна икономическа мощ. „Малката икономика“ се превърна в истински двигател на икономиката. В немалка степен благодарение на развитието на малката икономика Индия започна да демонстрира високи темпове на растеж. Като се активизира бедната част от населението, се подпомага стремежът на хората да се измъкнат от дълбоката нищета. През 1993 г. в Индия има 400 милиона бедни хора при население от 920 милиона души. През 2011 г. населението е вече 1 милиард 220 милиона души, от които 270 милиона са останали под чертата на бедността. С други думи – от 1993 до 2011 г. в Индия се създават условия 430 милиона души да се измъкнат от лапите на мизерното съществуване, което може да определим като едно от най-големите постижения на човечеството през този период наред с подобни успехи, достигнати от КНР.

Заклучение

Трябва да кажем, че съвсем не е случайно явление появата на цяло поколение индийски икономисти като Нобеловия лауреат Амартя Сен, а също и Рагхурам Раджан, Партха Дасгупта, Каушик Басу и други. Те развиват идеите, че развитието изисква социална справедливост и колективно действие. Когато липсват средства, когато хората са притиснати от немотия уменията да се обединяват, колективизмът и солидарността, иновацията и предприемаческия дух стават важни инструменти за действено икономическо развитие и социален прогрес. В Индия често пъти наричат „малката икономика“ – „народна икономика“, „икономика, обърната към народа“, или просто „икономика за хората“. А дали не може да я наречем също „Икономика на справедливостта“?

Бележки

1 Данните са по: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> (Последно влизане 10.09.2018 г.)

2 Данните са по: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=IN> (Последно влизане 10.09.2018 г.)

3 Теодор Шанин (Teodor Shanin) – британски социолог, водещ световен изследовател на селото и „селската икономика“, организатор и пръв ректор на Московската висша школа за социални и икономически науки (МВШСЭН), а от 2007 г. – неин президент.

4 Т.нар. Фабианско дружество във Великобритания е създадено през 1884 г. – в годината след смъртта на Карл Маркс. Тогава редица интелектуалци с подкрепата на британската буржоазия, изучили творбите на Маркс, решават да ограничат отчасти своите апетити, отколкото да изгубят всичко по пътя на социалистическата революция. Тяхната основна идея била с помощта на мощни държавни програми да превърнат част от пролетариата в дребни собственици и така да погасят революционните настроения. Те назовават дружеството си на името на древноримския пълководец Фабий Максим Кункатор – Изчакващия. Той е избран за диктатор на Рим в момента, когато Ханибал бил близо до победа над Рим. Кункатор се стреми да съкруши своя противник с постоянно протакане и избягване на схватка...

На първата емблема на Фабианското дружество е изобразен вълк в овча кожа. Подобен символ препраща към Евангелието от Матей: „Пазете се от лъжливите пророци, които дохождат при вас в овчи дрехи, а отвътре са грабливи вълци“ (Цит. по: Павел Волков „Фабианство. Защо губят западните леви партии?“ в: <http://pogled.info/svetoven/evropa/zashto-gubyat-zapadnite-levi-partii.85500>, (Последно влизане 10.09.2018 г.).

5 Мохандас Карамчанд Ганди (1869 – 1948).

6 Вж. в: http://flagovete.blogspot.com/2016/10/blog-post_3.html. (Последно влизане 10.09.2018 г.)

7 Panchayati Raj („панчайт радж“) – букв. *управление на съвета на петимата*. Съвременна форма на местно самоуправление, възникнала въз основа на древната институция на управление на т.нар. петима старейшини на селото

8 <https://www.nddb.coop/information/stats/milkprodindia> (Последно влизане 28.08.2018 г.)

9 Всички данни по-горе са по: Pendleton, Andrew; Narayanan, Pradeep. "The white revolution : milk in India" (PDF). Taking liberties: poor people, free trade and trade justice“. – In: https://www1.bournemouth.ac.uk/node/1296/the_global_dimension/teaching_resources/trade/Taking%20liberties%20Poor%20people,%20fre%20trade%20and%20trade%20justice.pdf. (Последно влизане 20.08.2018 г.).

10 Вж. *Direct Marketing with Consumers* в: https://www.indiaagronet.com/indiaagronet/Agri_marketing/contents/co-operatin_mktg_.htm, (Последно влизане 27.08.2018 г.)

11 <https://www.kribhco.net/p>, <http://www.indiancooperative.com/tag/kribhco/>; <http://www.iffco.in/> (Последно влизане 27.08.2018 г.)

12 <https://www.indiatoday.in/magazine/economy/story/19860515-the-success-stories-of-iffco-and-kribhco-800843-1986-05-15>. (Последно влизане 27.08.2018 г.)

13 Вж. в <https://www.pmjdy.gov.in/account> (Последно влизане 28.08.2018 г.)

14 Глеб Тюрин. *Индия: начатъ с малойв* <http://globalaffairs.ru/global-processes/Indiya-nachat-s-maloi-19366>. (Последно влизане 08.09.2018 г.)

15 Пак там.

16 Пак там.

17 Големите суми пари в Индия, Пакистан, Бангладеш и Непал често се обозначават с числителното име „crore“ – букв. 10 милиона, напр. 50 000 000 (петдесет милиона) рупии се отбелязват като "5 crore rupees", "5 crore" или "Rs 5 crore".

18 Забележка – курсът на 10.09.2018 г. е 1 USD = 71.8400 INR.

19 Данъкът за стоки и услуги (GST) е косвен данък (или данък върху потреблението), наложен в Индия върху доставката на стоки и услуги. GST се налага на всяка стъпка от производствения процес, но се възстановява на всички страни в различни етапи на производството, различни и от този на крайния потребител

20 Вж.: <https://business.mapsofindia.com/india-business/small-business.html>. (Последно влизане 10.09.2018 г.)

21 Вж. Глеб Тюрин. *Индия: начатъ....* (Последно влизане 08.09.2018 г.)

22 Пак там.

Цитирана литература

- Волков, Павел. Фабианство. Защо губят западните леви партии?– В: <http://pogled.info/svetoven/evropa/zashto-gubyat-zapadnite-levi-partii.85500> (Последно влизане 10.09.2018 г.)
- Стефанов, Нако. Индия – икономическа система. – В: *Манас, 1, 1*. <http://manas.bg/bg/south-asia-identity-and-cultural-diversity/20141113145413-indiya--ikonomicheska-sistema> (Последно влизане 10.09.2018 г.)
- Стефанов, Нако. Индия – ключови аспекти на съвременното социално-икономическо развитие : Доклад пред *Втора национална конференция „Индия в българската наука“, посветена на 70-годишнината от обявяването на независимостта на Индия*. 15–16 юни 2017 г.
- Тюрин, Глеб. *Индия: начать с малой*. – В: <http://globalaffairs.ru/global-processes/Indiya-nachat-s-maloi-19366> (Последно влизане 08.09.2018 г.)
- Direct Marketing with Consumers*. – In: https://www.indiaagronet.com/indiaagronet/Agri-marketing/contents/co-operatin_mktg.htm (Последно влизане 27.08.2018 г.)
- Pendleton, Andrew&Pradeep Narayanan. The white revolution : milk in India.Taking liberties: poor people, free trade and trade justice.– In: https://www1.bournemouth.ac.uk/node/1296/the_global_dimension/teaching_resources/trade/Taking%20liberties%20Poor%20people,%20free%20trade%20and%20trade%20justice.pdf (Последно влизане 20.08.2018 г.)
- http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/86589/10/10_chapter%202.pdf
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/in.html> (Последно влизане 10.09.2018 г.)
- http://flagovete.blogspot.com/2016/10/blog-post_3.html (Последно влизане 10.09.2018 г.)
- <https://www.kribhco.net/p> (Последно влизане 27.08.2018 г.)
- <http://www.indiancooperative.com/tag/kribhco/> (Последно влизане 27.08.2018 г.)
- <http://www.iffco.in/> (Последно влизане 27.08.2018 г.)
- <https://www.indiatoday.in/magazine/economy/story/19860515-the-success-stories-of-iffco-and-kribhco-800843-1986-05-15> (Последно влизане 27.08.2018 г.)
- <https://www.pmjdy.gov.in/account> (Последно влизане 28.08.2018 г.)
- <https://business.mapsofindia.com/india-business/small-business.html> (Последно влизане 10.09.2018 г.)
- <https://www.nddb.coop/information/stats/milkprodindia> (Последно влизане 28.08.2018 г.)
- <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?locations=IN> (Последно влизане 10.09.2018 г.)

За автора

Нако Стефанов – професор, доктор на философските науки, д-р по история, японист, изследовател на страните от Източна, Южна и Югоизточна Азия. Специализира по въпросите на управлението, икономиката, иноватиката и политическите системи на изследваните региони. Член на катедра *Японистика*в ЦИЕК, ФКНФ, СУ „Св.Климент Охридски“. Чете лекции и в други наши университети.

Автор е на над 80 монографии, учебници и книги като:

Иновационно развитие на страните от Източна Азия – Япония, РКорея и Китай.София: „Изток–Запад“, 2011.

Държавно-политическо устройство на Япония. София: Пропелер, 2014.

В съавторство с Е. Кандиларов:

Япония – икономика, технология, иновация и управление. София: „Изток–Запад“, 2012. В съавторство с А. Колева:

Социално икономическо развитие на Китай – от древността до наши дни. София: „Изток-Запад“, 2015.

e-mail: nako54@abv.bg

Публикации в списание МАНАС:

Стефанов, Нако. *Индия – икономическа система.* – Във: *Манас: Южна Азия: Идентичност и културно многообразие*, Том 1, 1, 2014.